

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘
จิตต้องอาศัยการบเร้าและขู่เข็ญ

ท่านนักปฏิบัติทุกท่านโปรดทราบอย่างถึงใจ ว่าบัดนี้เราได้ก้าวเข้ามาสู่วงพระศาสนาที่เรียกว่า วงแห่งธรรม หน้าทีของผู้มีความเป็นอยู่ในเทศน์นี้ แม้จะอยู่ในแผ่นดินอันเดียวกันกับโลกทั่ว ๆ ไปก็ตาม แต่ความเป็นอยู่ ความรู้สึก ความประพฤติทุกด้านย่อมมีความแตกต่างกันกับโลก จะยากลำบากผิดเคือง และสะดวกอย่างไร ต้องเป็นผู้อุตสาหะพยายามดำเนินไปตามหน้าที่ที่เข้มทิศแห่งธรรมซึ่งบอกไว้ อย่าปล่อยให้ความอดทนระอาใจเข้าแทรกสิงภายในใจ จะอยู่ในวงแห่งธรรมนี้ต่อไปไม่ได้ โลกที่อยู่กันทั่วดินแดนเขาเป็นอยู่ด้วยความผิดเคือง ความสะดวก ความสุข ความทุกข์ ความยาก ความง่าย เช่นเดียวกับวงแห่งธรรมของเรา เพราะใครอยู่ที่ไหนก็มีเครื่องบีบบังคับให้ทำงาน ทั้งยาก ทั้งง่าย ทั้งหนัก ทั้งเบา อยู่เป็นประจำ

สิ่งที่บีบบังคับนั้น ได้แก่ธาตุขันธ์ คือร่างกายของเราของท่าน ซึ่งต้องอาศัยเครื่องบำรุงอยู่เสมอ ถ้าขาดการบำรุงรักษาแล้ว ชีวิตจิตใจจะสืบทอดกับร่างนี้ไปไม่ได้ ต้องแตกสลายลง เพราะขาดปัจจัยเครื่องอุดหนุน เมื่อสิ่งบีบบังคับให้เราจำต้องทำงาน มีอยู่ เรื่องของงานยากบ้าง ง่ายบ้าง หนักบ้าง เบาบ้าง ทุกข์บ้าง สุขบ้าง จำต้องมีทุกคนต้องยอมรับ จะฝ่าฝืนไม่ได้

อย่าเข้าใจว่าคนนี้ คนโน้น บ้านนี้ บ้านโน้น เมืองนี้ เมืองโน้น ประเทศนี้ ประเทศโน้น จะมีความสะดวกกายสบายใจ เพราะไม่มีการงานจะต้องจัดต้องทำให้เป็นความลำบากกายเป็นกังวลใจ โลกไหนก็เป็นโลกแห่งดินฟ้าอากาศ เป็นโลกแห่งธาตุขันธ์ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น สิ่งเสมอตัวด้วยกัน ไม่มีใครจะฝ่าฝืนหรืออยู่เหนืออำนาจความจำเป็นภายในตัวไปได้ สัตว์ตัวเล็กหรือตัวใหญ่ก็มีความจำเป็นเท่าตัวของเขา มนุษย์ทุกชั้น และสัตว์ทุกประเภทต่างก็มีความจำเป็นเสมอตัว ไม่มีใครจะทนอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำงานเพื่อตัวเองและครอบครัว ต่างก็จำต้องชวนชวายนมาเหยียวยาวเพื่อลดหย่อนผ่อนเบาของการบีบบังคับจากธาตุขันธ์ลงพอสมควร เมื่อเป็นเช่นนี้โลกก็บธรรมจึงมีการงานเป็นเครื่องดำเนินเช่นเดียวกัน จะผิดกันอยู่บ้างก็เพียงความหนักเบา ซึ่งเป็นไปตามหน้าที่และเพศของตนเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ผู้อยู่ในโลกต้องฝืนความลำบากด้วยการทำงาน เพื่อหารายได้เกี่ยวกับการครองชีพ เพราะมีสิ่งบีบบังคับให้ไปอยู่ตลอดเวลา ไม่มีการผ่อนผันว่าเข้า สาย บ่ายเย็น แม้การครองชีพจะเป็นไปด้วยความสมบูรณ์เพียงพอกับความ

ต้องการไม่มีความผิดเคือง แต่โรคภายในกายยังมีทางเกิดขึ้นได้ อากาโรคใจแสดงความผิดปกตึขึ้นมา อากาโรคนั้นแสดงว่ามีความบกพร่องและต้องการสิ่งเยียวยาตามความจำเป็นของตน ผู้เป็นเจ้าของจะนั่งนอนใจอยู่ไม่ได้ ต้องวิ่งเต้นชวนชววยเพื่อหาทางแก้ไขจนสุดวิธึทาง ไม่เช่นนั้นก็กำเร็บ มากกว่านั้นก็ถึงตาย แล้วใครจะอยากตายเล่า เมื่อยังไม่ถึงขั้นสุดวิสัยก็ต้อแก้ไขกันจนสุดความสามารถ ถ้าพยายามแก้ไขเท่าไรก็มีแต่จะไปทำเดี่ยว ไม่ยอมฟังเสียงใครแล้วก็ปล่อย และใส่เข้าเตาไฟไปตามคดิธรรมดา เพราะคนและสัตว์เกิดมาทางเดินของชีวิตก็มีเพียงเท่านั้น จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้

โลกกับธรรมจะแยกไม่ใฝ่ายใฝายหนึ่งไม่มีงานยอมไม่ได้ จำต้อทำงาน เช่นเดียวกับทั้งสองฝ่าย ต่างแต่ที่แยกให้เป็นงานทางโลกงานทางธรรมเท่านั้น ไม่มีโลกไหนจะอยู่เฉย ๆ โดยไม่ต้องทำงาน และไม่ประสบความยากลำบาก ความทุกข์ ความผิดเคือง เพราะโลกนี้เป็นที่อยู่ของผู้ผิดเคือง เป็นที่อยู่ของผู้ยุ่งยาก เป็นที่อยู่ของผู้บกพร่อง ต้อแสวงหา มาซ่อมแซม และเยียวยาเสมอ ถ้าเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา และเกียจคร้านไม่สามารถปกครองตนได้ ก็ยังมี ความทุกข์ลำบากเป็นทวีคูณ เพราะฉะนั้น ความเคลื่อนไหวไปมาของคนและสัตว์ ซึ่งเป็นไปอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งในน้ำบนบก ตามสถานที่ต่าง ๆ โดยไม่มีวันเสาร์ วันอาทิตย์ วันพระ วันโกน ก็เพราะเรื่องของธาตุขันธ์นี้ทั้งนั้น ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่โตในโลกมนุษย์เรา

คำว่า โลก หมายถึงส่วนรวม คือ รวมทั้งคนดี คนชั่ว คนโง่ คนฉลาด คนมี คนจน คนประเภทใดก็รวมอยู่ด้วยกัน รวมทั้งสัตว์ ไม่ว่าสัตว์น้ำ สัตว์บก ตลอดวัตถุต่าง ๆ ทั้งของมีคุณ ของมีโทษ ของมีราคาถูก ของมีราคาแพง และของไม่มีราคา รวมอยู่ในโลกอันนี้ทั้งนั้น ของหลายอย่างรวมกันเข้าในแผ่นดินอันเดียวกัน เรียกว่าโลก แต่โปรดทราบไว้เสมอว่า จะโลกไหนก็คือโลกธาตุขันธ์ จึงเป็นโลกวิ่งเต้นชวนชววยเหมือนกัน เพราะไม่มีโลกอิสระใ้พวกเขาอยู่ พอจะมีความเป็นอิสระไม่ต้องทำอะไรเหมือนโลกอื่น ๆ เขา

พวกเขาบวชในพระศาสนาที่เป็นวงหนึ่งจากโลกทั่ว ๆ ไป จำเป็นต้อมีงานทำประจำเพศของตน ถ้าเขาบวชในพระศาสนาเห็นว่าเป็นความคับแคบลำบาก ไม่สามารถจะประพฤติตนให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยได้ เราจะไปอยู่โลกไหนจึงจะสามารถปกครองตนได้ เพราะขณะที่เราอยู่ในธรรมเราก็ไม่สามารถ เมื่อเราไปอยู่ในโลกเราจะหาความสามารถมาจากไหน เพราะความสามารถ และความไม่สามารถก็มีอยู่กับเราคนเดียวนี้ โปรดขบคิดปัญหาเรื่องของตัวเองเสมอ อย่างนั่งนอนใจ และอยู่ไปพอสืบวันสืบคืนโดยไม่ได้รับประโยชน์ เราอาศัยร่มเงาพระพุทธศาสนา มีที่อยู่ที่อาศัย มีที่

หลับนอน มีเครื่องบริโภคใช้สอยด้วยความสะดวกสบาย ไม่ฝืดเคืองปัจจัยสี่ นี่เป็นมาเพราะอะไร ถ้าเป็นมาจากพระพุทธเจ้า ท่านทรงปฏิบัติต่อพระองค์อย่างไรบ้าง

ถ้าคำว่า *พุทธ สรรณ คจฺฉามิ* นี้หมายถึงตัวเรายอมรับเอาท่านเป็นครูจริง ๆ ก็ควรดูเสียอย่างที่พาดำเนินมา เท่าที่ปรากฏมาในพระประวัติและในสวากขาตธรรมทั่ว ๆ ไป ไม่เคยปรากฏความท้อแท้อ่อนแอ ความเกียจคร้าน ความไม่อดทน ความนึ้งนอนใจ ความเห็นแก่ความสะดวกโดยไม่คำนึงเหตุผล เข้าทำหน้าที่เบิกทางเพื่อความตรัสรู้แก่พระพุทธเจ้าเลย

ฉะนั้น จึงไม่มีนามแฝงปรากฏอยู่ในปฏิปทาเครื่องดำเนินของพระพุทธเจ้าว่า ปฏิปทาเกียจคร้าน เป็นต้น แต่ทรงปฏิบัติขึ้นมาเพราะความขยันหมั่นเพียรและอาจหาญ แก่กล้าต่อการปลดเปลื้องพระองค์ โดยไม่มีความหวั่นไหวต่อโลกธรรมภายในพระทัย ที่คอยฉวยโอกาสร้าวรานพระองค์อยู่ตลอดเวลา จนปรากฏเป็นองค์พุทธะที่บริสุทธิ์ขึ้นมา แล้วทรงประทานธรรมที่บริสุทธิ์แก่ไวโนยให้รู้ร่องรอย และเห็นแจ้งตามหลักธรรมโดยลำดับ จนเกิดความเชื่อเลื่อมใส ยอมสละสมบัติอันมีค่าออกบวชตามเสด็จก็มี ผู้ถวายชีวิตเพื่ออุปัฏฐากดูแลพระศาสนาก็มี แต่ละฝ่ายนับจำนวนไม่น้อยเลย

แม้ผู้ออกบวชก็เป็นไปด้วยความเชื่อเลื่อมใสในธรรมจริง ๆ ปฏิบัติหวังพึ่งเป็นพึ่งตายต่อหลักธรรมไม่มีทางปลีกแวงเป็นอย่างอื่น มุ่งตรงต่อ *สุปฏิปนุโน อฺขุ ญาย สามิจิ* เพื่อความดับทุกข์ประจักษ์ใจไม่อาลัยเสียดายในชีวิต แม้จะแตกสลายลงเพราะความเพียร ก็มอบเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชาไปเลย ผู้ให้ความอุปภัฏฐากดูแลซึ่งเป็นนักใจบุญก็ดำเนินตามหน้าที่และเพศของตน ไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลืองใด ๆ พระศาสนาก็ปรากฏว่ากระตือรือร้นล้อมประหนึ่งโลกธาตุหวั่นไหว เนื่องจากคำว่า พุทธโธ องค์ศาสดาทรงดำเนินเป็นตัวอย่าง และวางร่องรอยไว้อย่างพร้อมมูล

พวกเราเป็นช่างเท้าหลัง คอยก้าวไปตามร่องรอยที่พระองค์ทำกรุยหมายไว้อย่างชัดเจน ยังจะถือว่าเป็นความลำบากยากเย็นแล้วก็หมดทางที่จะช่วยเหลือ แม้จะไปอาศัยครูอาจารย์และหมู่เพื่อน ก็จะทำให้ท่านและหมู่คณะลำบากและหนักใจ เพราะตัวไม่สามารถในหน้าที่ซึ่งตกเป็นภาระของตัว ถ้าเป็นไม้ก็เป็นไม้ประเภทที่คดงอมาก ทำให้ขวางบ่าขวางคอสำหรับผู้แบกหาม

ทุกท่านที่มาสู่ที่นี่ก็ดี จะไปสู่ที่อื่นก็ดี จงเป็นผู้เบากาย เบาใจ อย่าอึดอาดเหมือนเรือบรรทุกของหนัก ๆ ให้เป็นคนหูไว ตาไว ใจสอดส่องมองหาบรรณาการธรรมที่จะมาเกี่ยวข้อง จะมาจากครูอาจารย์ให้อุบายในสิ่งต่าง ๆ และในวาระต่าง ๆ ก็ตาม จะมาจากหมู่คณะผู้ใดผู้หนึ่งก็ตาม จงคอยสังเกตสอดรู้อยู่เสมอ เพราะธรรมที่จะเป็นอุบายให้เราได้รับความฉลาดมีอยู่ทั่วไป ถ้าเราไม่ประพฤติดัวในลักษณะหมู่อ้วน

นอนจนโคลนรอยจะขึ้นเขียง ต้องได้รับความฉลาดจากครูอาจารย์และหมุ่คณะไปวันละเล็กน้อย จนกลายเป็นนิสัยของคนมีสติปัญญารอบตัวไปได้จากความเป็นคนชอบสังเกต เพราะทุกสิ่งไม่ว่าทางดี ทางชั่ว อาศัยการทำบ่อยก็ชินไปเอง โปรดจำคำสอนนี้ไว้ อย่างฝังใจ

การทำคามเพียรเพื่อตัวเองไม่ให้เสียเวลาและเนิ่นช้า ต้องทำความพยายามรู้ นิสัยของตนไปด้วย คือเวลาเราบำเพ็ญเพียรด้วยความตั้งใจ และมีสติประจำอยู่กับ ความเพียร เราต้องเร่งและหนักมือขึ้นไปเป็นลำดับเพื่อเห็นผลปรากฏ ถ้าทำขนาดที่ทำ แล้วยังไม่ปรากฏผล ก็ต้องขยับเวลาเพิ่มและเร่งสติกับใจเข้าเป็นอันเดียวกัน ทั้งเวลาทำ ความเพียรและเวลาปกติจิตกับสติไม่ยอมให้เผลอจากกันตลอดเวลา จิตจะฝันสติผู้ ควบคุมไปไม่ได้ จำต้องยอมจำนน และหยั่งลงสู่ความสงบจนได้ นี่คือวิธีทำความเพียร เพื่อรู้ธรรมอันมีอยู่กับใจที่ปราศจากอารมณ์เบื้องต้น ถือเอาความสงบและเย็นใจเป็น ธรรมหรือเห็นธรรม เพราะธรรมมีหลายชั้น จากนั้นถ้าไม่ละความเพียรจะเห็นธรรมใน ลักษณะต่าง ๆ ภายในใจอย่างแน่นอน

ผู้บำเพ็ญและรู้เห็นธรรมเป็นชั้น ๆ ย่อมมีที่ยึดเหนี่ยวของใจ ใจจะไม่ออกแวก คลอนแคลนอย่างที่เคยเป็นมา เพราะรสของธรรมมีอำนาจ จะเป็นทำนองพวงเงินไป แล้วเจอบ่อทอง เงินย่อมลดคุณค่าและขาดความสนใจลงในขณะที่ไปเจอบ่อทอง นี่ทุกสิ่งที เคยคลุ้มคลั่งใจมาโดยเจ้าตัวก็เข้าใจว่าเป็นของดีด้วย แล้วยึดเป็นอารมณ์จนฝังใจ แต่พอ ไปเจอบ่อแห่งสันติความสงบเข้า อารมณ์ที่เคยเกาะเกี่ยวโดยใจเคยถือว่าเป็นของดีก็ ค่อยหายจางไปเป็นลำดับเช่นเดียวกัน ใจย่อมมีความหนักแน่นต่อธรรมเป็นลำดับ และ นับวันเห็นผลเพิ่มปริมาณเป็นระยะ ๆ ถ้าไม่เพลินจนเกินตัว และติดอยู่ในธรรมชั้นใด ชั้นหนึ่ง ก็มีหวังผ่านพ้นไปได้โดยไม่มีปัญหา

นี่พูดสรุปผลของการปฏิบัติด้วยความตั้งใจจริงจะต้องเป็นอย่างนี้ ข้อสำคัญ โปรดอย่าทำเพียงลู่ ๆ คลำ ๆ แล้วตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาบังคับธรรมให้อยู่ได้อำนาจก็ แล้วกัน การตั้งกฎเกณฑ์มีหลายประเภท แต่จะเป็นประเภทใดก็คือ ความคิดผิดทั้งนั้น เช่นคิดว่า เราทำความเพียรพยายามมาถึงขนาดนี้แล้วควรจะได้รับผลตามต้องการ เป็น ต้น ผู้มีความคิดเห็นเช่นนี้ แม้การทำคามเพียรก็จะทำพอลู่ ๆ คลำ ๆ เท่านั้น แต่ จะเข้าใจว่าตนมีความเพียรกล้ายิ่งกว่าครู คือศาสดา แล้วก็ตั้งคะแนนเอาเองและตำหนิ ธรรม สาบแช่งธรรมต่าง ๆ นานา ว่าตนทำแทบตายไม่เห็นได้ผลอะไรจากธรรมเลย แม้แต่นิดเดียว เราไม่ควรบำเพ็ญต่อไปให้เสียกำลังและเวลาเปล่า ลี้กออกไปเป็น ฆราวาสผู้ครองเรือนยังดีกว่านี้ แล้วก็แผ่นไปตามอารมณ์ที่ขึ้นสมองอย่างสุดขีดโดยไม่มี เบรคห้ามล้อเลย

หากว่าคนประเภทที่ทำความรุกรังให้แก่ศาสนธรรม ลี้กออกไปเป็นฆราวาส และสร้างเนื้อสร้างตัวให้เจริญรุ่งเรืองด้วยโภคสมบัติ เพราะความเกียจคร้านอ่อนแอ เป็นผู้นำตั้งที่เคยเป็นมาแล้ว ธรรมของพระพุทธเจ้าก็ต้องล้มละลายจิบหายไปเท่านั้นเอง ตามธรรมดาแล้วคนที่แสนเกียจคร้านอ่อนแอ จะไปทำงานอะไรให้สำเร็จประโยชน์ได้ เพราะตามปกติโลกต้องอาศัยธรรมนำไปใช้เป็นเครื่องดำเนิน เพื่อความเจริญของบ้านเมือง เพราะโลกมิได้เจริญด้วยความเกียจคร้านอ่อนแอเป็นผู้นำ คนที่เคยตั้งคะแนนเอาเอง และกดขี่ธรรมโดยวิธีที่กล่าวนี้ ยังจะไปตั้งคะแนนให้โลกอีกตามเคย สุดท้ายจะไม่มีโลกอยู่ นี้โรคเกียจคร้านได้ฝังลงในหัวใจของผู้ใดแล้ว ต้องทำผู้นั้นให้เป็นคนล้มละลาย ตั้งหลักฐานไม่ได้จนวันตาย

ที่กล่าวมานี้คือโทษแห่งความเกียจคร้าน ผลกลายเป็นบุคคลที่ล้มละลาย โปรตจำให้ตี มีคติในใจ และนำไปบริการภวานาวา ที่เราทำขนาดนี้แต่ไม่เห็นผลปรากฏ เพราะความสามารถและการกระทำยังไม่มีกำลังพอ ต้องเพิ่มกำลังความเพียรเข้าไปจนเห็นผลปรากฏชัด เมื่อเหตุสมควรแค่นั้น ผลจะปรากฏขึ้นมาเองโดยไม่มีใครบังคับได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ไม่เคยตรัสไว้เลยว่า เป็นผู้คอยให้คะแนนแก่ผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ท่านมอบให้เป็นหน้าที่ของเหตุซึ่งผู้นั้นบำเพ็ญได้แค่นั้น ผลจะเป็นของผู้นั้นขึ้นมาตามลำดับของเหตุที่บำเพ็ญได้มากน้อย

นี่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างนี้ ลูกของพระตถาคตไม่ใช่คนขี้เกียจอ่อนแอ ไม่ใช่คนชอบตำหนิโน้น ตำหนินี้โดยไม่มองดูตัวว่าดีหรือชั่วแค่นั้น ไปที่นั่นอากาศไม่ดี ไปที่นี่ที่อยู่ไม่สบาย ไปที่โน้นอาหารไม่ดี ฉันไม่ร่อยและไม่ถูกกับธาตุขันธ์ ไปที่นั่นหมู่เพื่อนไม่ดี นี่คือคนลืมนั้น ไม่ได้มองดูตัวว่าเป็นอย่างไรจึงหาจุดแก้ไขตนไม่ได้ แท้จริงสิ่งเหล่านั้นเป็นเรื่องของเขาต่างหากและเป็นของเคยมีอยู่ประจำโลกมาตลอดกาล คำว่าโลกต้องมีทั้งดีทั้งชั่วปะปนกันตลอดมา แต่ผู้มีปัญญาสนุกเลือกเฟ้นเอาตามต้องการ ผู้โง่เขลาที่จะได้แต่เที่ยวตำหนิโลกตำหนิธรรมโดยไม่มีขอบเขตและความพอดี ความสงบเย็นใจเลยหาทางเกิดขึ้นไม่ได้แม้แต่นิด เพราะมองเตลิดเปิดเปิงไปเสียหมด ไม่ย้อนกลับมามองดูตัวเสียบ้าง ต่อไปก็จะอยู่กับโลกไม่ได้

ไปหาครูอาจารย์ที่ไหน ๆ ก็คอยไปจ้องมอง คอยดูแต่โทษของท่าน ท่านองค์นี้เป็นอย่างไรบ้าง ท่านองค์นั้นเป็นอย่างไรบ้าง ท่านทำดีขนาดไหน ไม่ดีขนาดไหน คอยจ้องมองดูอยู่ท่านองนั้น ตามนิสัยของคนผู้ลืมนั้น ถ้าไปถูกองค์ที่ท่านดี แต่เราก็ไม่ได้มองดูตัวเองว่าเป็นอย่างไรอีก ถ้าไปถูกองค์ที่ท่านไม่ชอบจจริตนิสัยก็ไปตำหนิท่านเป็นอย่างนั้น ไม่ดีอย่างนั้น โดยไม่ได้มองดูตัวว่าตัวเรานี้มันตัวเท่ากั๊กกำลังเหลนบ้างไหม ทำไมจะใหญ่โตกว่าภูเขาทั้งลูก เที่ยวเหยียบย่ำทับถมครูอาจารย์ไปเสียหมด ภูเขาถูก

นั่นคือทริภูมานะ เข้าใจว่าตัวนี้ดียิ่งกว่าใครๆ และมีความฉลาดพอตัว ฉะนั้นตัวตึงตัวฉลาดพอ มันเลยกลายเป็นตัวหยิ่งจนตามรู้ไม่ทัน เพราะมองเห็นแต่ข้างนอกจนลืมตัว เลยหาหลักเกณฑ์อะไรไม่ได้

ไปที่ไหนโลกก็ร้อน อยู่กับครูอาจารย์และหมู่เพื่อนก็แคบไปหมด เพราะความรู้มากกว่าวัย ไหญ่โตกว่าธรรม อยู่ไหนก็อยู่ไม่ได้เพราะร้อนใน เนื่องจากใจส่งไปจนเลยขอบเขต นี่คือนักบวชไม่ตั้งอยู่ในความสงบ ผลที่ปรากฏจึงเป็นเหมือนใช้ร้อนในสูมอยู่ตลอดเวลา ถ้ายาแก้ไม่ถูกมีหวังตายกันทุกราย ผู้เป็นนักบวชจึงเป็นผู้สวางตน จิตเป็นสิ่งที่หักห้ามได้ไม่เหลือขอ คือความสำรวมระวังที่ท่านกล่าวว่า **สติ สัพพตฺถ ปตฺติยา** สติจำต้องปรารภนาในที่ทั้งปวง นี้ไม่ใช่ธรรมเล็กน้อย พอจะมองข้ามไปไม่เหลือวแลโปรดทราบว่าเป็นบ้าเพราะขาดสติ ถ้าไม่ต้องการเป็นคนประเภทที่กล่าวนี้ควรสนใจในสติ

การปฏิบัติบำเพ็ญตน ไม่ว่าจะใครบำเพ็ญและบำเพ็ญอยู่ที่ไหนก็ชื่อว่าทำงาน ต้องมีความลำบากเหมือน ๆ กัน ถ้าเราจะถือเอานิสัยที่เคยสะดวกสบายมาแต่สมัยเป็นเด็ก ซึ่งอยู่กับพ่อแม่ที่ท่านเคยอนุโลมตามใจจนเกิดความเคยชินมาใช้ในหลักธรรม ก็จะถูกกลายเป็นข้าศึกต่อธรรม เพราะธรรมไม่ใช่บิดามารดา ซึ่งจะคอยอนุโลมและคล้อยตามเราเสียทุกอย่าง แม้จะมีธรรมขั้นต่ำ ขั้นสูง ที่เรียกว่าอนุโลม ปฏิโลม ปะปนกันไป เพื่อนิสัยของผู้บำเพ็ญก็มีให้เลยขอบเขตของธรรม

ความเป็นฆราวาสกับความเป็นนักบวช แม้จะอยู่ในโลกอันเดียวกันก็มีความแตกต่างกันในทางความประพฤติอัธยาศัยและหน้าที่การงาน จะนำนิสัยของฆราวาสมาใช้ในเพศของนักบวชย่อมขัดข้องกัน เราเป็นฆราวาสเคยได้รับความสะดวกในการไปการมา การบริโภคนิสัย และปล่อยตามสบายใจทุกอย่าง แต่เวลาสละเพศมาเป็นนักบวช ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแล้วจะทำอย่างนั้นย่อมไม่ได้ เพราะการปฏิบัติตามหลักของพระธรรมวินัยก็ถือว่ามาฝึกฝนทรมาณตน จะหาความสะดวกและปล่อยตามใจได้ที่ไหนในเวลาเช่นนั้น

ฉะนั้น หลักนิสัยจึงเป็นสิ่งสำคัญในตัวของคุณบุคคลและสัตว์ ถ้านิสัยชอบสะดวกสบาย และชอบประพฤติตามใจตัวเคยฝังใจแล้ว เวลาออกมามบวชก็ทำตัวให้อ่อนแอไม่มีความเข้มแข็งต่อหน้าที่การงาน เลยหาหลักเกณฑ์และหาขั้นดีไม่ได้ จนกลายเป็นคนขวางโลกขวางธรรมโดยไม่รู้สีกตัว สุดท้ายก็เป็นโมฆบุรุษ เปล่าจากประโยชน์ในวงผ้ากาสาวพัสตร์

ความชอบธรรมตามหลักของนักบวชและนักปฏิบัติ ต้องเป็นนักไตร่ตรองดูเหตุดูผล และดูความประพฤติของตัวอยู่เสมอ บกพร่องตรงไหน รีบแก้ไขเป็นลำดับ ไม่

ยอมนอนจมอยู่กับความหมักหมมนั้น และไม่คำนึงว่ายาก หรือ ง่าย เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานที่ดำเนิน จะยากหรือง่ายก็ทำให้ถูกต้องตามธรรม และสมบูรณ์ขึ้นตามเจตนาที่ตั้งไว้ ไม่ยอมถอยหลังให้กิเลสหัวเราะเยาะเป็นอันขาด เพราะเราเคยอยู่ใต้อำนาจของเขามานานแสนนานแล้ว พอจะทราบผลดี ชั่ว สุข ทุกข์จากเขา ไม่เป็นที่น่าสงสัย โปรดใช้ความสังเกตตัวเองอย่างใกล้ชิด

จิตถ้าได้รับการบำรุงในทางที่ชอบ จะนับวันเจริญก้าวหน้าไม่ถอยหลัง เพราะคำว่าจิต ไม่ว่าจิตใดที่ปรากฏเป็นรูปร่างขึ้นมาในโลก ต้องเป็นจิตที่มีกิเลสอาสวะเป็นเครื่องดองเหมือนกัน อย่าเข้าใจว่าจิตของใครจะเก่งกล้าสามารถไปเองโดยที่ไม่ได้รับการอบรม จะฉลาดแค่ไหนก็ฉลาดอยู่ในวงของกิเลสเป็นผู้ควบคุมนั้นแล เหมือนนักโทษในเรือนจำจะเป็นประเภทลู่โทษหรือครุโทษ ก็นับเข้าในจำนวนบุคคลผู้ต้องโทษและถูกคุมขัง ทั้งเป็นบุคคลประเภทที่หมดความหมายในความเป็นอิสระแก่ตนเองเช่นเดียวกัน

คนเราไม่พยายามอบรมตนเองด้วยธรรมเท่าที่ควรก่อน จะผ่านพ้นความโง่ไปไม่ได้ แม้จะฉลาดก็ฉลาดเพื่อโง่ และนำทุกข์เดือดร้อนมาสู่ตนเองอยู่นั้นแล คำว่าธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องเขียนติดเบอร์ไว้ จะให้ชื่อให้นามหรือไม่ก็ตาม ถ้าทำถูกต้อง ธรรมก็คือความถูกต้องดีนั่นเอง เราเป็นนักบวชตั้งหน้ามาฝึกหัดนิสัยตัวเองโดยเฉพาะ เรื่องระเบียบขนบธรรมเนียม ซึ่งเป็นประเพณีของโลกที่ผ่านมาแล้วเป็นอย่างไรบ้าง ไม่ต้องยึดมาเป็นอารมณ์เกี่ยวข้องในวงของพระและในวงปฏิบัติของพระ นอกจากจะพยายามระบายออกไปจากใจเท่านั้น เพราะสิ่งที่เคยเป็นกังวลและอุปสรรคแก้ไข ฝืนคิดไปมากเท่าไรก็เป็นความทุกข์มากเท่านั้น

ขึ้นชื่อว่าความผิดแล้วต้องพยายามปล่อยวาง ไม่ควรนำมาเกี่ยวข้องภายในใจไม่เช่นนั้น จะเป็นทำนองบวชเข้ามาก่อไฟเผาตัว ทุกข์ก็ยอมรับว่าทุกข์ เพราะทุกคนที่อยู่รวมกัน ไข้จะเป็นทุกข์แต่เราคนเดียว เช่นในวัดนี้มีพระที่รูป ก็ต้องทุกข์ด้วยกัน เพราะเป็นนักบวช และอาศัยความเป็นอยู่จากชาวบ้านเหมือนกัน อยู่ในวงล้อมแห่งดินฟ้าอากาศ อยู่ในวงล้อมแห่งธาตุขันธ์ ซึ่งเป็นเครื่องบีบบังคับอยู่ตลอดเวลา อยู่ในวงล้อมของกิเลสเครื่องบีบบังคับภายในใจเหมือนกัน ใครจะมีความสุขแค่ไหน ก็คงขนาดท่านๆ เราๆ นี้เอง ไม่ควรสงสัย นอกจากจะพยายามฝึกหัดอบรมตนเองให้ถูกต้องหลักธรรมเท่านั้น จะมีทางปลดเปลื้องตนออกจากสิ่งกดขี่บังคับไปได้วันละเล็กละน้อย จนกลายเป็นผู้ทรงความสะดวกไว้ได้ภายในใจ

อยู่ที่ไหนก็สะดวก อยู่โคนต้นไม้ก็สะดวก อยู่อัฟโภกาสกลางแจ้งปราศจากเครื่องมุงบังก็สะดวก อยู่ในถ้ำในเหว ซอกห้วยลำธารก็สะดวก อดบ้าง อิ่มบ้างก็สะดวก

อาหารหวานคาวทุกประเภทได้มารับประทานพอยังชีวิตให้เป็นไปในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ก็สะดวก และสะดวกตาม ๆ กันไปหมด ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องใด ๆ ที่จะก่อความสงบ มีเข็มทิศมุ่งต่อทางพันทุกข้ออย่างเดียว ประพฤติธรรมเป็นไปด้วยความสม่ำเสมอ เป็นผู้ มีหวังหลุดพ้นไปได้วันหนึ่งข้างหน้าโดยแน่นอน

ดังนั้น ผู้จะทำความสุขอันสมบูรณ์ให้แก่จิต คือเป็นผู้ทวนกระแส คือฝืนอารมณ์ และแก้อารมณ์ที่เป็นข้าศึกแก่ใจ และพยายามส่งเสริมอารมณ์ที่เป็นธรรมให้มีกำลัง ภายในใจ จะมีความเยือกเย็นสบาย มองเห็นหมู่เพื่อนก็เป็นมิตรสหาย มองเห็นครู อาจารย์ก็เป็นที่เคารพกราบไหว้ มองเห็นผู้คนก็เป็นที่น่าสงสาร ผูกความสมานมิตร เป็นและมิตรตายร่วมโลกกันได้อย่างสนิทใจ อย่างไรก็ตามโปรดอย่าลืมคำว่า อย่างนำความ ยุ่งยากลำบากเข้ามาเป็นเครื่องบริกรรม จะทำให้เกิดความท้อถอยทางความเพียร และ จะเป็นผู้เห็นทางธรรม คือความสิ้นทุกข์ซึ่งควรจะได้รับจากความเพียรในเร็ววัน

และโปรดระวังถึงพระบรมศาสดาผู้เป็นครู พระองค์เสด็จออกบวชปรากฏชื่อลือนาม สะเทือนสะท้านทั่วไตรโลกธาตุว่า เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรไม่มีใครเสมอเหมือน จนคว่ำเอาธรรมอันยอดเยี่ยมมาครองได้ แต่พวกเราบวชในศาสนาของ พระองค์ทำไมจะไม่ให้เราเล่าลือว่าเป็นคนเกียจคร้านอ่อนแอ ไม่สมนามเป็นศิษย์พระ ตถาคต มีหนายังจะนำเอาความแพ้กลับบ้าน ไม่มีอย่างเลย และไม่มี ความสง่างามอะไร พอจะให้ เป็นเกียรติแก่เรา และวงพระศาสนาจากการแพ้ทักกลับบ้านเลย จิตต้องอาศัย การรับเร้าและขู่เชี้ยจากเราเสมอ ฉะนั้น ผู้เป็นเจ้าของจำต้องพาจิตทำงานโดยอุบายวิธี ต่าง ๆ มีทั้งการปลอบโยน มีทั้งการบังคับขู่เชี้ยแฝงกันไปตามโอกาสที่ควรเพื่อให้จิต ก้าวเดิน ไม่เช่นนั้นจิตจะนอนหลับแต่เฮโรอีน (อารมณ์เสพติดของใจ) ตลอดวันตลอด คคืน แล้วชนทุกซ์มาทักถมจนมองหาตัวของตัวไม่เจอ

ที่ทำการสั่งสอนหมู่เพื่อนมาก็เป็นเวลาหลายปี สอนหมดสติปัญญา ความสามารถไม่ว่าธรรมชั้นไหน นำมาสอนจนหมดเปลือกไม่มีอะไรเหลืออยู่ในตัว นอกจากนั้นยังอัดเทปและถอดออกพิมพ์อีกไม่รู้กี่เล่ม แต่นี่เป็นเพียงส่วนย่อย ๆ ส่วน ที่เทศน์ให้หมู่เพื่อนฟังในที่ต่าง ๆ ซึ่งมีอัดเทปไว้นั้น นับเป็นเวลาสิบกว่าปีจะมี จำนวนมากเท่าไร ผู้เทศน์ไม่ได้สนใจนับอ่าน สำหรับท่านที่มาอาศัยก็พยายามสอนเต็ม เม็ดเต็มหน่วยไม่มีปิดบังลี้ลับไว้แม้แต่น้อย ใครจะเชื่อก็เชื่อ ใครไม่เชื่อก็ไม่เชื่อ ใครจะ ดำเนินก็ดำเนิน ใครไม่ดำเนินก็สุดแต่ใจเท่านั้น ผู้เทศน์ก็ได้ตัดได้ชั่วอะไรจากความ เชื่อหรือไม่เชื่อ และจากการดำเนินหรือไม่ดำเนินตามนั้น

การเทศน์ก็เป็นการทำงานประเภทที่หนักไม่น้อยเลย และยังมีทางลดสุขภาพลง เพราะการออกกำลังนั้นด้วย อย่าเข้าใจว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยพอจะเห็นเป็นความนอนใจ

ไม่ได้ร่องจากธรรมที่แสดงให้ฟังแล้ว โปรดทราบว่าคุณเทศน์คือผู้ทำงานหนักเพื่อหมู่ชน อย่าเข้าใจว่าเป็นเรื่องสนุกสนาน ในการเทศน์และการฟังแบบโรงลิเกละคร เพราะการปฏิบัติมาได้ทำแบบโรงหนังโรงละคร จะนำธรรมมาเทศน์แบบนั้นได้อย่างไร แม้ผู้ฟังก็ไม่ควรฟังแบบนั้นเหมือนกัน ถ้าจะฟังแบบธรรมกันละก็ ควรจะนำไปไตร่ตรองด้วยดี เพราะธรรมที่แสดงจะหมุนปลายเข็มลงสู่องค์อริยสัจ มีอริยสัจอยู่ที่ไหน ธรรมก็หมุนไปที่นั่น

ถ้าผู้ฟังเข้าใจว่าธรรมดังกล่าวมีอยู่ในตัวด้วย ก็เท่ากับท่านเทศน์เรื่องของตัวเองโดยเฉพาะ แล้วก็ได้ฟังอย่างสนิทใจโดยไม่ต้องหลงโลกหลงธรรมว่ามีอยู่ที่ไหนกันอีก นี่พูดถึงเรื่องการสอนหมู่คณะที่มาเกี่ยวข้อง สอนหวังความรู้ความฉลาดอันแหลมหลักแก่หมู่เพื่อนจริงๆ ท่านผู้ฟังจะมีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง และจะปฏิบัติต่อตัวเองอย่างไร สำหรับผู้เทศน์ไม่สามารถจะทำให้หมู่เพื่อนดีหรือชั่วได้ เพียงแต่เป็นผู้แนะนำเท่านั้น แม้การแสดงธรรมให้ท่านผู้ฟังจบแล้ว ก็เป็นเรื่องของตัวเองโดยเฉพาะเหมือนกัน ใครจะมาตำหนิให้เสียก็ไม่มีอะไรจะเสีย จะมาชมให้ดีก็ไม่มีอะไรจะดี นอกจากจะชั่วจะดีอยู่กับผู้ตำหนิผู้ชมมันเท่านั้น

เพราะเรื่องทั้งนี้ออกจากใจของผู้นั้น ผลจะเป็นของผู้นั้นรับเอง ผู้อื่นไม่มีสิทธิ์จะรับแทนได้ เพราะไม่ใช่ธรรมาณัติพอจะมอบฉันทะให้ผู้อื่นรับแทนได้ ผู้แสดงมีความหิวกระหายอยากฟังผลการปฏิบัติของหมู่คณะอยู่มาก และผลที่เกิดจากการแนะนำสั่งสอนของตนด้วยความเสียสละเพื่อหมู่คณะ ยังหวังใจเป็นอย่างยิ่งว่าหมู่เพื่อนจะเป็นผู้นำพระศาสนาต่อไป ดังนั้น จึงพยายามปรับปรุงตัวให้ดี เพราะเป็นหลักสำคัญยิ่งกว่าอื่นใด ถ้าปรับปรุงตัวให้ดีเต็มที่แล้ว แดนพื้นทุกซุ่ที่ให้ชื่อว่าพระนิพพาน ซึ่งเป็นเพียงข่าวในมโนภาพมาแต่ก่อน จะหมดปัญหาทั้งลงที่ใจดวงบริสุทธิ์นั้น

ข้อสำคัญโปรดขบคิดปัญหาดวงใจให้แตก เพราะปัญหายุ่งยากในไตรโลกธาตุรวมอยู่ที่ใจดวงเดียวเป็นผู้รับภาระแบกหาม ถ้าขบคิดปัญหาดวงใจแตกแล้ว ปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมาก็สิ้นสุดลงทันที ผู้ต้องการพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง โปรดแก้ปัญหาดวงใจให้ได้ นิพพานซึ่งเคยถูกเป็นเมืองบ่น จะกลายเป็นแดนพื้นทุกซุ่ขึ้นมาที่ดวงใจของผู้แก้ปัญหาเสร็จสิ้นลงแล้ว

การแสดงธรรมก็เห็นสมควรแก่เวลา ท่านผู้ฟังซึ่งเป็นนักปฏิบัติมารวมกันเป็นจำนวนมาก โปรดแยกธรรมส่วนใหญ่ที่แสดงจบลง นำไปปรุงให้เป็นโอชารส เหมาะสมกับจริตนิสัยของตน จนสำเร็จผลขึ้นประจักษ์ใจเป็นลำดับตามนัยที่แสดง เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้